

PAPER DETAILS

TITLE: Kelime Hazinesi Çalışmaları Açısından Kelime Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme

AUTHORS: Mehmet KURUDAYIOĞLU,Özay KARADAG

PAGES: 293-307

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/77263>

Kelime Hazinesi Çalışmaları Açısından Kelime Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of Word Concept in Terms of Vocabulary Researches

Mehmet KURUDAYIOĞLU

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Ankara-TÜRKİYE

Özay KARADAĞ

Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Sivas-TÜRKİYE

ÖZET

“Kelime” için bir çok tanımlama yapılmıştır. Ancak kelime tanımları ortak bir noktada buluşmamaktadır. Kelime tanımlamada farklı bakış açıları bu sonucu doğurmaktadır. Kelime tanımlamadaki farklılıklar kelime hazinesi çalışmalarına da olumsuz olarak yansımaktadır. Esas alınan kelime tanımı ve bu tanımın çizdiği kelime sınırı kelime hazinesi araştırmalarını farklılaştırmaktadır. Bu çalışma, kelime hazinesi çalışmalarını açısından, kabul edilebilir kelime sınırlarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: kelime, kelime hazinesi, kelime sınırları

ABSTRACT

Many descriptions have been made for “ word” . Yet, word descriptions mostly do not meet at the same point. Different points of views cause this result. The differences in word descriptions reflect on vocabulary studies negatively. Word description which has been considered as appropriate and the word border determined by its definition have made vocabulary studies different. This study aims to explore the acceptable word borders in respect for vocabulary studies.

Key Words: word, vocabulary, word borders

1. Giriş

Dillerin yapı taşlarını oluşturan kelime için çok sayıda tanımlama ve sınıflama yapılmıştır. Kelimeyi tanımlamak ve açıklamak başlangıçta kolay gibi görünse de aslında oldukça tartışmalı bir konudur. “Kelime nedir?” sorusunun birden çok cevabı olması da bunu açıkça ortaya koymaktadır. Dili oluşturan unsurların hangileri kelimedir, hangileri değildir veya dil yapısı içerisinde kelimenin sınırları nelerdir? Bu soruyu, dil araştırmacılarının ya da felsefecilerin tamamının kabul edecekleri biçimde yanıtlamak güç görünmektedir.

Kelime sınırlarının belirlenmesi, kelime hazinesi üzerine yapılan çalışmalar açısından büyük önem taşımaktadır. Kelime hazinesi üzerine çalışanlar, kabul ettikleri kelime tanımı ve bu tanımın çizdiği kelime sınırları doğrultusunda araştırmalarını yapılandırmaktadır. Bu durum, farklı kişilerce gerçekleştirilen çalışmaların sonuçlarını karşılaştırma imkânını ortadan kaldırmaktadır. Yapılan birçok çalışmanın kelime sınırları bakımından kendine özgü bir nitelikte olması bilimsel devamlılığı da kesintiye uğratmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, kelime kavramı üzerinde yapılan tanımlamaları ve açıklamaları ortaya koyarak olumlu ve olumsuz yönlerini tartışmak, bunlardan hareketle kelime hazinesi çalışmaları açısından, kabul edilebilecek kelime sınırlarını belirlemek olacaktır.

2. Kelime Kavramı Üzerine Yapılan Tanımlamalar ve Açıklamalar

Türkçe Sözlük’te (TDK, www.tdk.gov.tr) “*anlamı olan ses veya ses birliği, söz, sözcük*” olarak açıklanan kelime kavramı üzerine bir çok tanım yapılmıştır. Kelime hazinesi çalışmalarında farklılaşmaya yol açan kelime tanımları, tanımlamayı yapan kişilerin kelime kavramına yaklaşım tarzlarına göre değişiklikler göstermektedir. Bazıları, tanımlarında belirleyici öge olarak şekli, bazıları anlamı esas almakta, bununla birlikte bazıları da şekil ve anlamı bir araya getirmeye çalışmaktadır. Bu açıdan şekilsel, anlamsal, şekil ve anlamı birleştirmeye yönelik tanımlamalar ve açıklamalar aşağıda gruplandırılmış, bunlar üzerine değerlendirmelere yer verilmiştir.

3. Şekle Göre Kelime Sınırlarının Belirlenmesi

Şekli esas alan kelime tanımlarından en yaygını yazıya göre yapılan tanımlamadır. Otografik olarak adlandırılan bu tanımlama son derece basittir. “Bir kelime, bir tarafından boşluk ya da noktalama işareti bağlı olan her harf dizisidir.” (Carter, 1987: 4). Daha açık bir ifade ile “Sözcük, iki ucuna birer boşluk verilerek yazılan dil birimidir.” (Uzun, 2004: 47).

Yazı diline bakarak ve sadece şekli esas alarak kelime tanımlamak, kullanışlı olsa da yeterli değildir. Yani “Bağımsız yazılan her birim kelimedir.” demek Türkçe için geçerli değildir. Uzun’un da belirttiği gibi (2004: 47) dünya üzerinde yazısı olmayan diller vardır. Hem yazısı olmayan diller için hem de konuşma düşünüldüğünde böylesi bir tanımlama yapmak mümkün olmamaktadır. Çünkü, konuşmada yazıda olduğu gibi kelimeler arasında boşluk bulunmaz. Daha uygun bir söyleyişle, konuşurken bütün kelimeler arasında bir duraklamadan söz edilemez. Yazı dilinde kelimeler arasında bulunun her boşluk için konuşmada belli bir süre duraklama yapılırsa, bu duraklamaların iletişimde aksamalara sebep olacağı görülecektir.

Birleşik kelimelere her dilde rastlamak mümkündür. Birden fazla kelimeyle – çoğunlukla iki kelime ile- bir anlamı karşılama biçimde çok somut olarak tanımlanabilecek birleşik kelimeler, yazıda hem bitişik hem de ayrı olarak karşımıza çıkabilirler. Bitişik yazılan birleşik kelimeler yukarıdaki tanımlamaya uygun gibi görünse de Türkçe imlâda en sorunlu alan olarak kabul edilen, ayrı yazılan birleşik kelimeler için bu tanımlama oldukça eksik kalmaktadır.

Bitişik yazılan birleşik kelimeler ile ayrı yazılan birleşik kelimelerin yapıları arasında yazılışları dışında bir fark yoktur. Örneğin; aslanağzı ile karga tulumba birleşik kelimelerinin her ikisi de iki kelimedenden müteşekkildir. Biçime bakarak ilkinin tek kelime, ikincisini iki ayrı kelime kabul etmek kelime kavramına uygun değildir. Her ikisi de birlikteliği oluşturan iki kelimenin dışında farklı bir anlama karşılık gelmektedir. Aslan ve ağız kelimeleri tek başlarına farklı anlamlara sahip iken aslanağzı kelimesinin anlamı her ikisinden de farklıdır. Aynı durum karga tulumba kelimesi için de geçerlidir. Karga

tulumba birleşik kelimesinin anlamı onu oluşturan karga ve tulumba kelimelerinin anlamlarından tamamen farklıdır. Bu sebeple de karga tulumba sözlükte madde başı olabilmektedir. Her iki kelime kendi anlamlarından sıyrılıp bir araya gelerek farklı bir kavramı ifade etmektedir. Tek fark yazımla ilgilidir ve sonuçta toplumsal olsa da bir tercih meselesidir.

Kelimelerin biçimi de görevine göre değişmektedir. Basit kelime ile birleşik kelimeyi birbirinden ayırmak o kadar kolay değildir. Zamanla iki öge o kadar kaynaşmış olurlar ki onları tek birim sayarız. Örneğin karga tulumba gibi iki bağımsız birimden oluşan bu yapının öğelerinin yerini değiştiremeyiz. Parçaların anlamlarını toplayarak bütünün anlamını bulamayız (Bayrav, 1998:107).

Ayrıca “bir kelimeyi bilme tek bir biçim tarafından taşınan farklı anlamları bilme ile ilgilidir. Otografik tanım anlamsal veya gramatikal fonksiyon farklılıklarına duyarlı değildir.”(Carter, 1987: 4).

Şekle ait tanımlamaların eksik olduğu bir başka yön de eş sesli kelimelerdir. Korkmaz (1992: 57) eş sesli kelimeyi “söyleniş ve yazılışları aynı olup da anlamları (veya görevleri) ve gösterdikleri kavramlar açısından birbirleriyle hiçbir ilişkisi bulunmayan kelimeler” olarak tanımlamaktadır. Eş sesli kelimenin anlamının belirlenmesi esasen kelimenin kullanıldığı bağlamla ilgilidir.

Konuşmada seslenme, anlamın belirginleşmesini sağlayabilir, ama eş sesli bir kelimeyi kullanarak tek kelimelik bir not yazmak mümkün değildir. Herhangi bir yazılı metinde ‘yüz’ harf dizisine dört farklı anlamda rastlanabilir: Sayı, çehre, yüzmek (suda) fiilinin üçüncü tekil kişi emir hâli ya da yüzmek (derisini çıkarmak) fiilinin tekil üçüncü kişi emir hâli. Görünüş olarak, aynı seslerden oluştukları için, bir kelime olarak algılanan bu kelimenin dört anlamından hiçbirinin birbiriyle ilgisi bulunmamaktadır. Bu açıdan kelimeyi sadece biçimsel özelliklerinden yola çıkarak tanımlamak eksik kalmaktadır.

Henüz yazı dili olmayan diller düşünüldüğünde yazıyı esas alan kelime tanımları zayıf kalmaktadır. Bu yüzden konuşma dilini de kapsayacak tanımlamaların gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu gereklilikten hareket edilerek ses bilgisel alanda kelime sınırları

belirlenmeye çalışılmaktadır. Bayrav'ın (1998:76) “cümlede ayırabileceğimiz iki duralama arasında söylenen parçalar” şeklindeki kelime tanımını buna örnek olarak verilebilir. Fakat bu ölçütlerde de sınırlılıklar vardır. Sözcük belirlemenin konuşmaya yönelik olan ses bilimsel yaklaşımlarda vurgu ve ses uyumları başta gelmektedir. Vurgu sisteminin düzenli olduğu Fince ve Çekçe gibi dillerde kelime belirlemede vurgu yeterli iken Türkçede bu o kadar kolay değildir (Uzun, 2004:50). Türkçe kelimelerde vurgu son hecededir. Fakat kelime ek aldığıda vurgu yeniden belirlenir (Demircan, 2001:60). Örneğin elma kelimesinde vurgu ma hecesinde iken çokluk eki (-lar) aldığıda (elmalar) vurgu lar hecesindedir. Bu örnekten de anlaşılacağı gibi son hecede vurgu arayarak kelime ayırma işinin kolay olmayacağını söyleyebiliriz.

Ses bilimsel alanda ses uyumlarına göre yapılan kelime ayırma işlemi de sorundur. Türkçe gibi düzgün işleyen ses uyumlarına sahip bir dilde bile ses uyumlarına aykırılıklar söz konusudur. Birleşik kelimeler ünlü uyumuna uymamaktadır. Örneğin birçok, denizaltı gibi birleşik kelimeler ünlü uyumuna aykırıdır. Ses uyumlarına uymayan eklerin (-ki, -yor) varlığı da düşünüldüğünde ses uyumları kelime belirlemede ve tarif etmede yetersiz kalmaktadır.

4. Anlama Göre Kelime Sınırlarının Belirlenmesi

Kelime sınırlarının belirlenmesinde, sadece anlam esas alınarak yapılan tanımlamalar ve açıklamalar bulunmaktadır. “Dildeki bağımsız ve anlamlı her birim kelimedir.” şeklinde özetlenebilecek bu tür değerlendirmeler kelime sınırlarının belirlenmesinde yeterli gözükmemektedir.

Biçime bakılmaksızın sadece anlam boyutundan kelime tanımı yapmak birçok açıdan sıkıntılara yol açmaktadır. Örneğin anlamları aynı fakat yazılışları farklı olan eş anlamlı kelimeler, anlamsal tanımın sınırlarını zorlamaktadır. Aynı şekilde çok anlamlı kelimelerin de sınırlarını belirlemek çok zordur. Eğer bir unsur birden çok anlama sahip ise bu durumda bunun bir çok anlamlılık örneği mi yoksa eş seslilik örneği mi olduğunu söylemek her zaman öyle kolay ve net olmamaktadır (Palmer, 2001:85) Türkçe Sözlük'te (TDK, www.tdk.gov.tr) “iç” kelimesinin birleşik söz ve deyim kullanımları

da dâhil olmak üzere 200'ün üzerinde anlamı verilmiştir. Yukarıdaki açıklamalardan kelime kavramını tanımlamanın güçlüğü bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Palmer'e (2001:55) göre bir kelimedeki semantik unsurları net ve belirgin olarak ortaya koymanın herhangi bir yolu yoktur.

Çok anlamlılık, "*Bir kelimedede temel anlamla bağlantılı birden çok anlamın bulunması; bir kelimenin anlam gelişmesi yoluyla, asıl anlamı ile olan ilişkisini kaybetmeden yeni anlamlar kazanması*" (Korkmaz, 1992: 38) olarak tanımlanmaktadır. Çok anlamlılıkta kelimenin asıl anlamından kopmadan yeni bir anlamı karşılaması söz konusudur ve sözlüklerde bir madde başı altında kelimelerin birden fazla anlamı sıralanır. 'Ay' kelimesi ünlem olarak kullanılan 'ay!' kelimesiyle eş sesli olmakla birlikte, kendi içinde çok anlamlıdır ve dünyanın uydusu olan gök cismini ve yılın aralıklara bölünmüş zaman dilimlerini karşılamaktadır. 'Ay' kelimesinin bu iki anlamına bakıldığında birincisinin somut olan bir kavrama karşılık geldiği, ikincisinde ise soyut olan zaman kavramını karşıladığı görülmektedir. Ay kelimesinin bu iki anlamı arasındaki ilişki, ayın dünya etrafında bir kez dönmesinin bu zaman dilimlerini oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

Bloomfield'in (Aktaran Carter, 1987: 4) "*Bir kelime, bir soruya cevap olarak veya bir ifade ya da ünlem olarak kendi başına ayakta durabildiği takdirde kelimedir.*" değerlendirmesinde de çok anlamlılık ve eş seslilik göz ardı edilmektedir. Bu değerlendirme, çekim ekleriyle kullanılan kelimenin her biçimini de bağımsız olarak görmekte ve daha çok geliştirilmiş bir otografik tanım özelliği taşımaktadır.

Anlam bakımından kelime kavramını belirlemede karşılaşılan bir başka zorluk da deyimlerdir. Bilindiği gibi deyim, birden fazla kelimeden oluşur ve soyutlama yoluyla bir anlama karşılık gelir. Bir deyim iki kelimeden oluşabileceği gibi ikiden fazla kelimeden de oluşabilir. Deyimlerdeki kelimeler genellikle gerçek anlamının dışında kullanılmaktadır. Deyimi oluşturan kelimelerin anlamlarının toplamı ile deyim anlamı aynı değildir. Bu açıdan deyimler, kelimeden daha üst bir basamak olarak düşünülmelidir.

Anlam esas alınarak kelime sınırlarının belirlenmesinde karşılaşılan bir başka güçlük de edatlar ve bağlaçların nasıl değerlendirileceği ile ilgilidir. Edatlar ve bağlaçlar anlamsız fakat dil yapısı içinde görevli kelimeler olarak kabul edilmektedir. Ancak dilde anlamsız bir birimin olması düşünülemez. Şekilce kelime olarak değerlendirilen ancak anlam bakımından gramer görevli olarak nitelendirilen bu kelimeler, dilde en çok başvurulan dil birimleridir.

“ile”, “kadar”, “gibi”, “ama”, “fakat” vb. kelimelerin somut bir varlığı ya da soyut bir kavramı karşılamadığı açıktır. Bu kelimelerin anlamsız ama gramer görevli kelimeler olarak nitelendirilmesinin sebebi de budur. Ancak, örneğin “gibi” kelimesini duyduğumuzda bu kelimenin, kelimeler arasında ilgi kurduğu bilgisi, “kadar” kelimesini duyduğumuzda miktarla ilgili kıyaslama yaptığı bilgisi ya da “ile” kelimesini duyduğumuzda kelimeler arasında vasıta ilgisi kurduğu bilgisi zihnimizde canlandığına göre, bu kelimelere genelleyici bir mantıkla anlamsız demenin yanlış olacağı ortaya çıkmaktadır.

5. Şekil ve Anlam Eş Güdümünde Kelime Sınırlarının Belirlenmesi

Kelime sınırlarının belirlenmesinde başvurulan bir başka yol da anlam ve biçimin birleştirilmesidir. Anlam ve biçimin birleştirilmesi kaygısıyla yapılan kelime tanımlarının ve açıklamalarının da olumlu ve olumsuz yanları bulunmaktadır.

Ergin (1986:95) kelimeyi, “*Manası veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur.*” diye tanımlamaktadır. Bu tanımlamadan yola çıkarak Ergin’in kelime kavramına yaklaşımı şöyle değerlendirilebilir:

Ergin (1986), kelimeyi ele alırken önce ikiye ayırıyor; manalı kelimeler (isim, fiil) ve vazifeli kelimeler (edatlar). Bu tanımda göze çarpan diğer ayırt edici özellik “tek başına kullanılma”dır. Ergin, şekil ve anlam yönünden ortak bir bakış açısı ile kelime tanımını yapmıştır. Fakat bu tanım, kelime kavramını tam olarak ifade etmekten uzaktır. Çünkü tek başına kullanılma özelliği göstermeyen yapılar da vardır. Örneğin; *gök kuşağı* gibi kendi başlarına anlamı olan iki kelimenin bir araya gelerek başka bir anlamda kullanılmaları ve bunların meydana getirdiği yeni yapılar bu tanımın sınırları içine

girmemektedir. Bu sebepten Ergin'in kelime tanımındaki ayırıcı özellik olan "tek başına kullanılma" ayrı yazılan birleşik kelimeyi kelime tanımı dışında bırakmaktadır. *Gökyüzü* de iki farklı birimin bir araya gelmesi ile kurulmuştur. *Gökyüzü* kelimesini oluşturan *gök* ve *yüz* kelimelerinin kendi anlamları varken, oluşturdukları bu yapı kendi anlamlarının dışında farklı bir anlamdadır. Aslında bu yetersizlik biraz önce ifade ettiğimiz biçim – anlam bakış açısından ve her iki bakış açısını birleştirme güçlüğünden kaynaklanmaktadır.

Kelimenin biçim ve anlam boyutunu bir tanımlamada birleştirme kaygısıyla yapılan başka bir tanımda Korkmaz (2003:6), kelimeyi, "*Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan ve tek başlarına zihindeki belli kavramlara karşılık olan somut veya soyut söz kalıplarıdır; somut ve soyut kavramlar arasında ilişki kuran dil birimleridir.*" şeklinde ifade etmektedir.

Martinet (1985:97-98) kelimeyi, birbirinden ayıramayan anlam birimlerinin oluşturduğu özerk bir dizim olarak tanımlamakla birlikte, edatlar gibi bağlam içerisinde anlam kazanan işlevsel birimlerin de sözcük olarak adlandırıldığını vurgulamaktadır.

Humbolt (Aktaran Akarsu, 1998:31) ise kelimeyi "*bir dili oluşturmaya da dilin en çok anlam taşıyan parçası*" olarak ele almakta ve "*Yaşayan dünya içinde birey ne ise sözcük de odur.*" diyerek kelimenin dil içindeki önemini vurgulamaktadır.

Araştırmacıların kelime kavramını tarif ederken üzerinde durdukları ana noktalara bakacak olursak, anlam ve biçim boyutunu bir arada vermeye gayret ettikleri görülecektir. Kelime tanımlarındaki temel ayırt edici özellik "bağımsız" ve "anlamli" olmasıdır. Fakat bu iki özelliği bir tanım içinde buluşturmak da bir o kadar zordur. Genelde kelimeler anlamli ve görevli olarak ele alınmaktadır. Bunun açılımı, anlamli kelimeler ve anlamsız fakat görevli kelimeler olarak da yapılabilir. Görevli kelimelerden kasıt, *için*, *fakat*, *ve* gibi edatlardır. Bu tür kelimeler, içinde geçtikleri bağlama göre anlam kazanmaktadırlar. Önceki bölümde açıklandığı gibi, dilde anlamsız birim ya da kelime yoktur. Görevli kelime olarak sınıflandırılan kelimelerin de cümleye kattıkları anlam yadsınamaz.

Kelime kavramının tanımında bu karışık ve zor problemlere çözüm getirmek isteyen Bloomfield kelimenin “*dilde bulunan minimum düzeydeki serbest biçim yani yalnız başına olabilecek en küçük birim*” olduğunu söylemiştir (Carter, 1987:4; Palmer, 2001:53). Bu tanım Türkçe dil yapısı içerisinde kelimeyi değil kelime kökünü ifade etmektedir. Üstelik birleşik kelimeleri de içine almamaktadır. Dolayısı ile bu tanımlama Türkçe kelimeler için uygun değildir.

6. Kelime Tanımlamalarının Değerlendirilmesi ve Kelime Hazinesi Çalışmalarına Yansıması

Görüldüğü gibi kelime ile ilgili yapılan tanımlamalar bazı problemleri beraberinde getirmektedir. Bu problemler:

1. Otofrafik (imlâ) bakış açısı ile yapılan kelime tanımındaki bağımsız biçimler şeklindeki ifade, Türkçede yeni kelime türetmeyen çekim ekleri ile çekimlenmiş kelime varyantlarını da ayrı kelime sınıfına koymaktadır. Bu şekli ile bütün çekimli fiil ve isimler ayrı kelimedir. Bu yaklaşıma göre iki boşluk arasındaki her şey kelime kabul edilmektedir. *Ev, eve, evi, evde, evden, evin, evler* gibi isim türünden kelimeler ile *geliyorum, geleceğim, gelerek, geldi, gelmişiz* gibi fiil türünden kelimelerin hepsini farklı kelime olarak kabul etmek yanlıştır. Bunlar *ev* ve *gel-* kelimesinin çekim ekleri ile çekimlenmiş hâlleri yani varyantlarıdır. Aynı şekilde bu yaklaşım birleşik kelimeleri de kelime sınırları dışında tutmaktadır. Bu anlayışa göre *acı söz* kelimesi iki farklı kelimedir. Hâlbuki yukarıda da açıkladığımız gibi *acı söz* kelimesi birleşik bir kelimedir. Dolayısıyla bu kelimenin iki farklı kelime olarak değil tek bir kelime olarak alınması gerekmektedir.

2. “Kelimeler anlam birimleridir.” şeklindeki tarif, yukarıda da izah ettiğimiz gibi kelimenin anlamsal sınırlarını belirlemekteki zorluktan dolayı kelime kavramını tam olarak ortaya koyamamaktadır. Kendi başlarına anlamı olmayıp cümle içerisinde anlam kazanan ve görevli kelimeler olarak adlandırılan *ama, fakat, ve, ya, hem* gibi edatlar bu tanımın dışında kalmaktadır. Aynı zamanda çok anlamlılık ve eş anlamlılık kavramları, sınırları itibarı ile kesin hatlara sahip değildir. Öte yandan aynı anlama sahip farklı yazılıştaki kelimeler bulunabilirken, aynı yazılış ve söyleyişe sahip bazı kelimeler de

farklı anlamlara karşılık gelebilirler. Anlam ya da şekle göre yapılan tanımlamalar bunlardan birini kapsam dışında bırakmaktadır.

3. Dildeki deyimler de kelime tariflerini bir hayli sıkıntıya sokmaktadır. Deyimler başlı başına üzerinde durulması gereken bir konudur.

4. Konuşma alanına dâhil ses bilimsel kelime tarifleri de kelime sınırlarını belirlemede tek başına yetkin değildir. Vurgu, tonlama, durak gibi ses hususiyetlerinin kelime sınırlarını belirlemedeki zayıf noktaları yukarıda belirtilmiştir.

Bu tür sorunlardan dolayıdır ki, bütün diller için doğru olabilecek tanımlar aranmıştır. “Bütün dillerde kelime var mıdır?” sorusuna verilecek cevap bile çok kesin değildir. Eskimo dilinde kelimeyle cümlenin birbirinden ayırlamadığını vurgulayan Bayrav (1998) buna karşılık hemen hemen bütün dillerde kelime için bir terim olduğunu söylemektedir. Kelime üzerinde söylenenlerin sağlam olabilmesi için kelime sınırları üzerinde durulması gerekmektedir.

“Kelime nedir?” sorusuna verilecek cevaplar neyin kelime sayılıp sayılmayacağıyla ilgilidir. Kelime sayılan ya da sayılmayan dil birimlerini de sınırlar belirlemektedir. Kelime her dilde başka ölçülere göre tayin edilen bir birimdir (Bayrav, 1998:77-78) Bu ölçüler:

1. Vurgu (Kelimenin başını ve sonunu açıklar, sınırlar.)
2. Ögelerin arasına yabancı bir ögenin yerleştirilememesi.
3. Ses uyumu.
4. Kelime sayılamayacak bir ögenin ona bağlanması (İngilizcedeki door’s)
5. Morfoloji bağlamaları, bitleştirme.
6. Tek başına cümle olarak kullanılabilmesi.
7. Bölümlerinin bütünden çok kullanılması.
8. Bölümlerin anlamı bütünün anlam parçaları olmaması.

Yukarıdaki ölçütlere göre dil birimlerinin kelime sınırları belirlenmektedir. Bu ölçütlerin tek başına Türkçedeki kelime kavramının sınırlarını belirlemede yeterli olmadığı görülmektedir (Uzun, 2004:51) Kelime tanımlamaları üzerinde açık bir

mutabakatın olmaması, aslında kelime sınırlarını belirlemede kullanılan ölçütlerin tek başlarına yeterli olmayışından kaynaklanmaktadır.

Bütün diller için kelime kavramının kesin olarak tanımlanması Martinet'e (1985:98) göre boşunadır. Kelime tanımlamayı, belli bir dilin çerçevesi içinde yapmak daha sağlıklıdır ki bu durumda bile bu tanımlamaya uygun düşmeyen örneklerle karşılaşılabilir. Kelime sınırları dilden dile farklılık göstermektedir. Bu anlamda yabancı diller için yapılan kelime tanımları Türkçe kelimelere uygun düşmeyebilir. Yani başka bir dil için dikilmiş elbise Türkçeye dar ya da geniş gelebilir. Bundan dolayı elbisenin Türkçe için dikilmesi gerekmektedir. Bütün bunlardan yola çıkarak Türkçe kelime sınırlarını belirlemek oldukça güç olmasına rağmen kelime hazinesi üzerine yapılan çalışmalar için kaçınılmazdır.

Giriş bölümünde de ifade edildiği gibi kelime hazinesi üzerine yapılan çalışmalarda kelime sınırlarının değişken olması, farklı çalışmalar arasında karşılaştırma yapabilmek imkanını ortadan kaldırmaktadır. Kelime hazinesi çalışmalarındaki kelime sınırlarının değişkenliğini göstermesi açısından Türkçe için yapılmış bazı araştırmalardaki veriler aşağıda sıralanmıştır:

Özön (1954:5-7) “kürek çekmek, ebe olmak, denize girmek, denize düşmek, ev yapmak, ev yaptırmak” gibi bugün İmlâ Kılavuzu'nda (TDK, www.tdk.gov.tr) yer almayan kelimeleri ayrı yazılan birleşik kelimeler olarak göstermiştir.

Pierce'nin (1960:5-9) çalışmasında kelime listeleri hazırlanırken, kelime sayımları morphem sayımına dayanmaktadır. Bu sebepten dolayı kök, gövde ve ekler sayılmış ve kelime listeleri kök ve gövdelerden oluşturulmuştur.

Aksoy (1936:10-11) “vasıl olmak” ve “müdafaa etmek” gibi birleşik kelimeleri “vasıl, olmak, müdafaa, etmek” olarak saymıştır. Yani ayrı yazılan birleşik kelimelerin bağımsız olan her birimini farklı bir kelime olarak kabul etmiştir.

Harit'ın (1971) kelime listelerinde bulunan kelimeler içinde ayrı yazılan birleşik kelime bulunmamaktadır. Söz konusu çalışmada kelime sınırları, ayrı yazılan kök, gövde veya bitişik yazılan birleşik kelimelerden oluşturulmuştur.

Çiftçi'nin (1991) çalışmasında kelime kavramı, sözlük maddesi olarak düşünülmüştür. Bazı kelimeler listeye dahil edilmemiştir. Bunlar; rakam ve rakam adları, özel isimler. gün ve ay adlarıdır. Arzu et- ve hayal et- gibi hem yardımcı fiille hem de fiil yapım ekiyle kullanılabilen kelimeler ayrı kelime olarak sayılmıştır. Kelimelerin zarf-fiil ve sıfat-fiilli şekilleri -okur, yazar gibi kalıcı isim yapanlar hariç- ayrı bir kelime olarak kabul edilmemiştir. Deyimler tek bir kelime gibi işleme tabi tutulmuştur: "har vurup harman savurmak" gibi. İmek fiili (ise, idi, iken) çekim eki gibi düşünülmüş ve kendinden önceki kelimeyle beraber sayılırken ise edatı ayrı bir kelime kabul edilmiştir. Söz konusu çalışmada ayrıca ne...ne, hem....hem, ya....ya gibi yapılar beraber değerlendirilmiştir.

Koçak (1999) da yaptığı araştırmada Çiftçi'nin (1991) yöntemini kullanmış ve kelime listelerini o şekilde oluşturmuştur.

Kırca'nın (1992:106-107) çalışmasında kelime sayımında kelime olarak kabul ettiği dil birimlerinden dikkat çekici olanlardan bazıları şunlardır: eşitlik hâli eki (-ca/ -ce), vasıta hali eki (-la/-le) ile birlikte cümle içinde zarf görevi üstlenen kelimeler ekleriyle beraber kelime olarak alınmış, deyimler hem bir bütün olarak tek kelime kabul edilmiş hem de deyimi oluşturan bütün kelimeler ayrı ayrı kelime sayılmıştır. Fiilimsilere (zarf fiil, sıfat fiil ve isim fiil) kelime listelerinde yer verilmiştir. Bütün fiillere istisnasız olarak gelen olumsuzluk ekinin (-ma, -me, -mı, -mi, -mu, -mü) yer aldığı şekiller ayrı bir kelime olarak sayılmıştır.

Tosunoğlu'nun (1998) çalışmasında kelime sınırlarının nasıl alındığına dair bilgi verilmemektedir. Biz araştırmacının yaptığı çalışmada yer verdiği kelimelere bakarak şunları söyleyebiliriz: Zarf-fiil, sıfat-fiil ve fiillerin olumsuzluk eki almış şekilleri ayrı kelime olarak kabul edilmiş ve aynı kelimenin farklı imlâları ayrı kelime olarak sayılmıştır. Tosunoğlu'nun (1998:71) kelime listesinde yer verdiği kelimelerden bazıları şunlardır: "Düştüğüm, elindeki, getirdiğimizde, gelmeyince, giderken, isteme-, kaybolunca, kayıp olunca, harcama-."

7. Sonuç

Görüldüğü gibi Türkçe kelime hazinesi araştırmalarında kelime sınırları ile ilgili belli bir standart yoktur. Uygun görülen kelime tanımına göre kelime sınırları belirlenmektedir.

Kelime hazinesi araştırmalarında kelime sınırı şu şekilde olabilir: Çekim unsurları çıkarıldığında, anlam ile biçimin kesiştiği ilk nokta. Kesişme bazen kelime kökünde, bazen kelime gövdesinde bazen de birleşik kelime tabanında gerçekleşebilmektedir. Bu açıdan kelime, anlamı veya görevi bulunan, çekim ekleri ile işlenmeye hazır tabandır. “*Taban, kelime kök ve gövdelerinin çekim eki almamış yalın hâlidir*” (Korkmaz, 1992:145). Dolayısıyla, taban, kök ya da gövde olabileceği gibi birleşik yapılar şeklinde de karşımıza çıkabilir. Taban kavramı kelimenin biçim ve anlam yapısını da birlikte ortaya koymaktadır.

Türkçe kelime yapısına baktığımız zaman kelimeler *el, al-, kol, ama* gibi kök hâlindeki basit kelimeler; *satıcı, kışlık, gözlük, başla-* gibi köklerine getirilen eklerle oluşmuş türemiş kelimeler ve *kuşpalazı, eli açık, paldır küldür, toplu iğne* gibi iki ya da daha fazla kelimenin yeni bir kavramı karşılamak üzere bir araya geldiği birleşik kelimeler şeklindedir. İşte taban kavramı her üç kelime yapısında da istisna göstermeden kelime sınırlarını belirlemektedir. Meselâ *gözü, gözlüğü, çalar saatler* gibi her üç kelimedeki çekim ekleri atıldığında tabanlarının *göz, gözlük ve çalar saat* olduğu görülecektir. Buradan hareketle tabanın, kök, gövde ya da birleşik kelime tabanı olabileceğini söyleyebiliriz. Türkçede kelime sınırlarının en kapsayıcısının taban olduğu görüşündeyiz. Sonuç olarak kelime, zihinde belli bir kavramı karşılayan veya kavramlar arasındaki ilişkiyi sağlayan ve bağlam içerisinde kullanılmaya hazır –çekimlenmemiş– birimlerdir.

Kelime hazinesi çalışmalarında kelime sınırının taban olarak kabul edilmesi, farklı araştırmacıların elde ettiği verilerin kullanılabilirliğini artıracak, bu da bilimsel anlamda devamlılığı sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Akarsu, Bedi. (1998). *Wilhelm von Humbolt'da Dil-Kültür Bağlantısı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Aksoy, Ömer Asım. (1936). *Bir Dili Öğrenmek İçin En Lüzumlu Kelimeler ve Bu Kelimelerin Belirtme Usulü*. Gaziantep: Gaziantep Halkevi Dil, Edebiyat, Tarih Şubesi Yayınları.
- Bayrav, Süheyla. (1998). *Yapısal Dilbilimi*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Carter, Ronald. (1987). *Vocabulary*. London: Allen&Unwin Publishers Ltd.
- Çiftçi, Musa. (1991). *Bir Grup Yükseköğrenim Öğrencisi Üzerinde Kelime Serveti Araştırması*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Demircan, Ömer. (2001). *Türkçenin Ses Dizimi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ergin, Muharrem. (1986). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Harit, Ömer. (1971) *Kelime Hazinesi Araştırması*. Ankara: MEB Planlama Araştırma ve Koordinasyon Dairesi, Yayın 103, Araştırma Bölümü.
- Kırca (Zengin) Nesrin. (1992) *İlkokulun Dört ve Beşinci Sınıflarında Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Üzerine Araştırmalar-I Türkçe Ders Kitapları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Koçak, Hikmet. (1999). *Sağlık Meslek Lisesi Öğrencilerinin Kelime Hazinesi İle İlgili Bir Araştırma*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Korkmaz, Zeynep. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Martinet, Andre. (1985) *İşlevsel Genel Dilbilim*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.
- Özön, Mustafa Nihat. (1954). Kelime Hazinesi. *İlköğretim*. XIX.(370) 5-7.
- Palmer, F.R. (2001). *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi*. Ankara: Kitâbiyât Yayınları.
- Pierce, Joe E. (1960). *Türkçe Kelime Sayımı (A Frequency Count of Turkish Words)*. Ankara: MEB Yayın Müdürlüğü Basılı Eğitim Malzemeleri Hazırlama Merkezi.
- Türk Dil Kurumu. (2000). *İmlâ Kılavuzu*. Ankara: TDK Yayınları. (www.tdk.gov.tr)
- Türk Dil Kurumu. (1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları. (www.tdk.gov.tr)

- Tosunoğlu, Mesiha. (1998). *İlköğretim Okuluna Başlayan Öğrencilerin Okuma Yazmayı Öğrenmeden Önceki Kelime Serveti Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Uzun, Nadir Engin. (2004). *Dilbilgisinin Temel Kavramları*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.